

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Іван Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

Зміст

Передмова	8
-----------	---

Розділ 1. Освіта дорослих як чинник розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів

1.1.	Розвиток освіти дорослих на філософсько-педагогічних засадах андрагогіки (Ничкало Н.Г.)	12
1.2.	Праксеологічний підхід у підготовці менеджерів освіти в Інституті підвищення кваліфікації педагогічних працівників і менеджменту освіти (Черновол-Ткаченко Р.І., Прокопенко І.Ф.)	24
1.3.	Критеріальний аналіз понять «дорослість» і «дорослий учень» як базових категорій андрагогіки (Лук'янова Л.Б.)	28
1.4.	Освіта дорослих у контексті філософії неперервної освіти (Сагуйченко В.В.)	42
1.5.	Контекстний підхід до освіти дорослих: теоретичний та техноматичний аналіз (Вихрущ В.О.)	47
1.6.	Освіта дорослих як подолання бар'єрів: антропософський підхід (Іонова О.М., Партола В.В.)	57
1.7.	Освіта дорослих: основні фактори та перспективи розвитку в Україні (Фроленкова Н.А.)	62
1.8.	Освіта дорослих задля демократії (Загрійчук І.Д.)	68
1.9.	Competitive strength of educational services: factors, risks and perspectives (Garnyk L.P., Snihurova I.I.)	76
1.10.	Сучасні підходи до модернізації неперервної професійної підготовки фахівця (Олійник Т.О.)	86
1.11.	Організація навчального процесу в системі безперервного професійного розвитку (Товстяк М.М., Плужнікова Т.В., Краснова О.І., Краснов О.Г.)	92
1.12.	Самостійна робота як чинник професійного саморозвитку навчання дорослої людини (Товтин Н.І.)	97
1.13.	Неформальна освіта дорослих: розвиток соціально життєвих навичок (Пехота О.М.)	101
1.14.	Визнання результатів неформального та інформального навчання як актуалітет освіти дорослих (Аніщенко О.В., Прийма С.М.)	111
1.15.	Опанування базового рівня цифрової компетентності як засіб соціалізації дорослих (Кириченко І.Ю., Москаленко О.В.)	118

Розділ 2. Теорія та практика організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу

2.1.	Розвиток людського капіталу в системі корпоративної освіти (Баніт О.В.)	124
2.2.	Форми та зміст освіти дорослих (Комісова Т.Є., Коваленко Л.П.,	129

роботи в корпоративних навчальних структурах.

Література

1. Аніщенко О. В. Підготовка виробничого персоналу: андрагогічний аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2010. № 2. С. 102–109.
2. Бабушко С. Р. *Теоретичні та методичні засади професійного розвитку фахівців туристичної сфери США і Канади* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2015. 494 с.
3. Баніт О. В. *Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях Німеччини і Польщі* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2018. 594 с.
4. Баніт О. В. *Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях досвід Німеччини і Польщі* : монографія. Київ : ДКС- Центр, 2018b. 414 с.
5. Кузнецов В. В. Корпоративное образование: содержание и сущность. *Отечественная и зарубежная педагогика*. 2017. № 1(35). С. 51–60.
6. Ничкало Н. Г. Розвиток людського капіталу – стратегічне завдання професійної освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. 2012. Т. 4. С. 27–3.
7. Ничкало Н. Г. Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів*. 2015. № 1, С 12–13.
8. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О. В. *Освіта дорослих в Україні: нові можливості для розвитку педагогічної науки і практики*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709266/1/Лукьянова-Анищенко.pdf>
9. Пазюра Н. В. *Внутрішньофірмова професійна підготовка в Японії та Південній Кореї: теорія і практика* : монографія. Київ : Альфа-ПК, 2014. 514 с.
10. Семикіна А. В. *Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій* : монографія. Одеса : Атлант, 2018. 272 с.

2.2. Форми та зміст освіти дорослих

Комісова Т.Є., Коваленко Л.П., Мамотенко А.В.

У вітчизняній та зарубіжній науково-методичній літературі функціонує термін «освіта дорослих» (*adulteducation*), що містить всі сфери цілеспрямованого розвитку дорослої людини. До цього процесу долучаються й освіта (різні додаткові курси, гуртки, системи підвищення кваліфікації), і культура (клуби, хори, гуртки, ремесла, бібліотеки), і

служби зайнятості (повторне навчання (перенавчання) та перекваліфікація), і суспільні організації (громадянське виховання, робота з жінками, молоддю та інвалідами), а також керівники будь-яких організацій (семінари, планерки, робочі збори). Інакше кажучи, освіта дорослих – це найрізноманітніша робота дорослої людини, пов'язана з розширенням знань, умінь, навичок і якостей.

Сьогодні відбувається радикальна зміна поглядів на освіту дорослих. Якщо в середині ХХ ст. переважала компенсаційно-адаптаційна функція освіти дорослих, яка полягала в усуненні недоліків і прогалин раніше здобутих знань, то в останні десятиліття ХХ ст. ця функція набула інтегрального характеру (через технічні та соціальні трансформації та посилення динаміки процесів і явищ навколишнього світу). Почав формуватися новий підхід до освіти дорослих як до сфери можливостей у працевлаштуванні, зміни професій тощо. Найголовнішою стала вимога «навчитися вчитися» [1].

Як і будь-який соціальний інститут, освіта дорослих відповідає запитам суспільства, оскільки спрямована задовольняти очікування і потреби різних груп дорослих людей (зайнятих у сфері професійної праці і безробітних, тих, хто змінив через різні обставини звичний спосіб життя, інвалідів, осіб «третього віку»), залишаючись при цьому відокремленою частиною системи освіти.

За останніми даними статистики, рівень освіченості людей постійно підвищується. Вечірні школи, що дають середню освіту, перестають бути школами для дорослих і фактично перетворюються в «підліткові». Паралельно посилюється значення інститутів післядипломної освіти, центрів підвищення кваліфікації і перепідготовки. Вимоги ринку праці та потреби населення, що постійно змінюються, дозволяють припустити – роль і значення цієї ланки безперервної освіти будуть зростати. Це зумовлено також особливостями соціально-демографічної ситуації: кількість осіб «третього віку» збільшується, а освіта для них одним є із дієвих засобів боротьби із самотністю. Поняття освіта дорослих та жорстка регламентація «зверху» – несумісні. Будь-які спроби щодо централізації, уніфікації чи контролю неминуче призведуть до зменшення можливостей освітніх установ і до згортання їх діяльності. З огляду на це освіта дорослих є відносно автономною.

Освіта – це складний, багатогранний процес оволодіння не лише знаннями, а й моральними цінностями, а не просто заняття з викладачем. На сьогодні ЮНЕСКО офіційно визнає три форми освіти:

1. Освіта, що здійснюється в спеціальних освітніх закладах і завершується видачею загальновизнаного свідоцтва чи диплома – формальна освіта (*formal*). Вона складається як зі звичайної системи професійної освіти, так і з найрізноманітнішої курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації.

2. Освіта, що може здійснюватися в будь-якому місці і не

обов'язково завершується видачею диплома, – неформальна освіта (*non-formal*). Це клуби, гуртки, секції, лекторії, в організаціях та закладах культури. У більшості розвинених країн система неформальної освіти за значимістю є вищою за формальну, іноді – тому ж рівні. Це пояснюється тим, що саме в ній людина знаходить оптимальні умови для творчого розвитку своєї особистості.

3. Освіта, що здійснюється через отримання інформації за допомогою різних джерел (бібліотеки, засоби масової інформації, спілкування з друзями, відвідування театрів, музеїв та виставок) – інформальна (*informal*). Найчастіше ця форма освіти має характер неорганізованого та нецілеспрямованого набуття знань [2].

Пропаганда ідеї безперервної освіти в останні десятиліття здійснюється в більшості країнах світу. Невід'ємне право кожного громадянина Європи обговорюють країни Європейського Союзу в одному з основоположних документів – «Меморандумі безперервної освіти», на якому базується «вчення впродовж життя» (*lifelong learning*) [3].

Постає питання: що ж стало причиною особливої актуальності цієї проблеми?

Першою причиною є об'єктивна потреба постійно освоювати нові технології, що пояснюється науково-технічним прогресом. Якщо нещодавно наявність комп'ютера, особливо в сільській місцевості, була дивною, то сьогодні практично в будь-якій організації він є звичайним атрибутом для роботи, як, наприклад, калькулятор. Не визнаючи електронну пошту, Інтернет, нові бухгалтерські програми та ін., можна залишитися поза не лише професійного, а й суспільного життя.

Другим фактором є необхідність постійно робити усвідомлений вибір, що пояснюється ускладненням соціального середовища. І залежно від того, наскільки інформованою та обізнаною буде людина, її вибір буде більш усвідомленим та базуватиметься не на рекламних гаслах, а на власних переконаннях і знаннях.

Необхідність здобуття освіти, особливо неформальної, обумовлюється також новими морально-етичними вимогами, що висувуються сучасним суспільством. При зміні загальноприйнятій морально-психологічній нормі, починає підвищуватися значення моралі в суспільному житті, значно посилюється увага суспільства до потреб виховання патріотизму, боротьби з соціальними вадами, дотримання законів, поваги до прав і виконання обов'язків громадян, зміцнення сім'ї, розвитку здорового способу життя, збереження навколишнього середовища та ін. У результаті цього виникає проблема громадянської освіти та виховання не лише покоління, що підростає, а й дорослого населення [1; 4].

Головне, що відрізняє навчання дітей від навчання дорослих, це наявність досвіду в останніх і використання його в освіті. Саме досвід дає людині зрілість, одночасно й породжує проблеми, які дорослі люди

прагнуть з'ясувати в процесі навчання. Навчальний процес – це засіб для вирішення власних труднощів у реальному житті – таке сприйняття дорослого учня.

Освіта дорослих із метою самовдосконалення і самореалізації допомагає задовольнити потреби окремої людини в розвитку своєї власної особистості. Реалізувати свої здібності можна будь-яким відомим способом, досягаючи при цьому своєї мети та виявляючи загальнолюдську та особистісну суть. Саме цього повинно прагнути наше суспільство.

Головним принципом освіти дорослих, що був сформульованим у результаті багаточисельних досліджень організацією ЮНЕСКО, є така теза: «Для дорослого навчання повинно бути веселим!» (*Adult learning must be fun*). З огляду на це, психологи назвали 5 основних причин, що відрізняють дорослого «учня» від учня школи чи студента:

- доросла людина усвідомлює себе самотійною і такою, що «розпоряджається» собою, а також критично ставиться до різних спроб керувати нею, навіть якщо не висловлює цього;
- світогляд дорослого формується із накопиченого великого запасу життєвого, соціального та професійного досвіду, завдяки якому людина оцінює будь-яку отриману інформацію;
- за допомогою навчання доросла людина намагається вирішити свої життєві проблеми (кар'єра, спілкування, розваги), чим пояснюється абсолютно прагматична мотивація її до навчання;
- невідкладне використання отриманих знань та отримання задоволення безпосередньо від процесу навчання;
- сприйняття дорослим нової інформації обов'язково супроводжується її емоційною оцінкою, при цьому «блокується» будь-яка інформація, що призводить до негативних емоцій (нестача свіжого повітря, відчуття голоду, незручна поза тощо)

На противагу педагогіці (з грецької *país* – «дитина») виникає термін «андрагогіка» (з грецької *andros* – «доросла людина»), що необхідний для означення науки, що вивчає закономірності навчання дорослої людини. Основні правила роботи з групою дорослих називають андрагогічною моделлю навчання [5].

Методи (способи, прийоми та операції), за допомогою яких знання стають надбанням дорослої людини – це ключова ланка між змістом освіти та особистістю. Саме вони створюють загальний напрямок процесу навчання.

Факти свідчать, що освітній процес має фундаментальне значення в розвитку особистості, здатності керувати собою, самотійно засвоювати інформацію, що постійно оновлюється. Це спонукає переглядати загальноприйнятні уявлення про методи навчання дорослих. Йдеться про технологію освіти як систему способів, принципів, що використовуються в навчанні і які є адекватними особливостям позиції дорослих.

Під час розробки конкретної технології або методу роботи треба брати до уваги особливості дорослої людини, ураховуючи такі моменти:

- чи буде можливість у того, хто навчається, самотійно знайти вирішення поставленої задачі;

- чи наближені процеси навчання до реальної життєвої ситуації, поведінки людини, де вона сама приймає рішення та емоційно переживає результат;

- що потрібно для того, щоб відносини між учасниками в процесі навчання були пов'язані з позитивними емоціями і чи можлива взагалі така перспектива;

- і найголовніше: чи підтримуватимуться в процесі навчання відчуття власної гідності, самоповага, набуті на досягнення, життєвий і професійний досвід та партнерські начала?

Якщо той, хто працює з дорослими ствердно може відповісти на ці запитання і на основі цього зможе вибудувати «тактику взаємодії», він обов'язково матиме високу ефективність освітнього процесу. Функція викладача полягає в сприянні самовизначення та самореалізації дорослого, що здобуває освіту, тобто, професійне викладання – це не тільки передача знань, а залучення дорослих до шляхів і методів, котрі дозволять використовувати власні резерви для вирішення професійних та інших життєво важливих проблем.

Сьогодні для підвищення рівня освіченості активно використовуються конференції, створюються відповідні кафедри, розробляються освітні програми, готуються нові посібники та організовуються спеціалізовані курси. Це свідчить про необхідність підвищення андрагогічної компетентності. При цьому про створення система андрагогічної підготовки в нашій країні тільки починає формуватися [6].

Методи освіти дорослих, які передбачають варіативність форм навчальної діяльності, використання різноманітних форм організації групової роботи, динамічну зміну видів діяльності – це ті методи, які продуктивно збагачують мотивацію навчальної діяльності дорослих та сприяють розвитку професійних компетентностей.

З огляду на те, що система професійної підготовки андрагогів відсутня та андрагогіка як наука про освіту дорослих лише створюється, необхідно здійснювати пошук ефективної роботи з дорослою аудиторією. Слід відзначити, що в останні десятиліття розробка та практичне використання нових навчальних технологій освіти дорослих досліджуються доволі інтенсивно. Пошуки нових теоретичних концепцій є ключовою умовою для подальшого розвитку системи освіти дорослих.

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що майбутнє освіти – за інноваційними педагогічними технологіями, які відкриють нові можливості для реалізації нагальних освітніх завдань і забезпечуть найбільш повну самореалізацію і саморозвиток усіх суб'єктів освітнього

процесу.

Лтература

1. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 5. С. 45–54.
2. Мартинець Л. А. Освіта дорослих: форми та зміст. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 6. С. 14–17.
3. Дей М. *Світові тенденції розвитку освіти дорослих. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози*: колективна монографія / За ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. С.48–58.
4. Огарев Е. И. *Образование взрослых : основные понятия и термины* (Тезаурус). СПб. : ИОВ РАО, 2005. С.62–63.
5. Лук'янова Л. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх викладачів до навчання дорослих *Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади*: монографія / авт. кол. : Лук'янова Л.Б., Сігаєва Л.Є., Аніщенко О.В., Зінченко С.В., Баніт О. В., Лапаєнко С.В., Василенко О.В. К. : Педагогічна думка, 2012. С. 5–52.
6. Василюк А. Теоретико-методологічні підходи до дослідження проблеми освіти дорослих. *Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози*: колективна монографія / За ред. А. Василюк, А. Стоговського. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. С.8–31.

2.3. Ефективні стилі взаємодії та форми навчання в освіті дорослих

Прокопенко І.А.

Нині демографічний і якісний склад трудових ресурсів постійно трансформується, що робить свій значний внесок у VUCA-світ. VUCA – акронім, що утворився з перших літер таких англійських слів:

V – «*volatility*» – нестабільність, мінливість;

U – «*uncertainty*» – невизначеність, невпевненість;

S – «*complexity*» – складність, заплутаність;

A – «*ambiguity*» – неоднозначність, неясність.

Уперше ці поняття в єдину систему були складені американськими військовими, потім дана аббревіатура почала використовуватись у бізнес-середовищі, згодом у психології, нині – це загальновизнаний термін, що описує не лише явища в окремих сферах людського буття, а й світ, в якому ми живемо в цілому. Обираючи той чи інший стиль взаємодії як в освіті неповнолітніх, так і в освіті дорослих, необхідно враховувати такий цікавий факт: до умов VUCA-світу найкраще пристосовуються особи, що зросли в демократичному або нестабільному суспільстві, значно